

CHIQINDILAR VA ATROF-MUHIT MUHOFAZASI MUAMMOLARI

ПРОБЛЕМЫ ОТХОДОВ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

WASTE AND ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Andijon davlat Pedagogika instituti

Andijon davlat Pedagogika institute Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

Kimyo ta'lim yo'nalishi 2-bosqich 202-guruh talabalari

Valiyeva Mehrinoz,

Zokirova Mohlaroy,

Sobirova Charos

Annotatsiya: Mazkur maqolada chiqindilar muammosi, ularning atrof-muhit va inson salomatligiga ta'siri, shuningdek, O'zbekistonda chiqindilar bilan bog'liq ekologik muammolar haqida so'z yuritiladi. Chiqindilarni qayta ishlash, ularni kamaytirish va ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, chiqindi, atrof-muhit, O'zbekiston, ekologik muammo, qayta ishlash, maishiy chiqindilar, ekologik madaniyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема отходов, их воздействие на окружающую среду и здоровье человека, а также экологические проблемы, связанные с отходами в Узбекистане. Охвачены вопросы переработки отходов, сокращения отходов и формирования экологической культуры.

Ключевые слова: экология, отходы, окружающая среда, Узбекистан, экологическая проблема, переработка, бытовые отходы, экологическая культура.

Abstract: *This article discusses the problem of waste, its impact on the environment and human health, as well as environmental problems associated with waste in Uzbekistan. The issues of waste recycling, waste reduction and the formation of an ecological culture are covered.*

Keywords: *ecology, waste, environment, Uzbekistan, environmental problem, recycling, household waste, ecological culture.*

Kirish.

Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyat oldidagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Fan va texnika taraqqiyoti, sanoatning rivojlanishi hamda aholi sonining ortib borishi natijasida atrof-muhitga tushayotgan zararli ta'sirlar ko'paymoqda. Ayniqsa, chiqindilar muammosi global ekologik xavflardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Chiqindilarning tartibsiz tashlanishi va ularni qayta ishlash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi tuproq, suv va atmosfera havosining ifloslanishiga olib keladi. Bu esa inson salomatligi, o'simlik va hayvonot dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi davrda plastik, kimyoviy va sanoat chiqindilari ekologik muvozanat buzilishining asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda. Plastik mahsulotlarning uzoq vaqt parchalanmasligi natijasida tabiatda chiqindilar hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Ayniqsa, suv havzalariga tashlangan chiqindilar ekologik tizimga katta zarar yetkazmoqda. Shu sababli chiqindilarni kamaytirish, saralash va qayta ishlash masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda ham ekologik muammolar, xususan, chiqindilar bilan bog'liq masalalar dolzarb hisoblanadi. Yirik shaharlarda maishiy chiqindilar hajmining ortishi, ayrim hududlarda noqonuniy chiqindi tashlash holatlari hamda chiqindilarni qayta ishlash tizimining yetarli rivojlanmaganligi ekologik vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, Orolbo'yi hududidagi ekologik inqiroz ham atrof-muhit muammolarining jiddiylashishiga sabab bo'lmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash

bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Chiqindilarni to'g'ri boshqarish, ekologik madaniyatni shakllantirish hamda aholining tabiatga bo'lgan mas'uliyatini oshirish orqali ekologik muammolarni kamaytirish mumkin. Shu bois ushbu maqolada chiqindilar muammosi, ularning atrof-muhitga ta'siri, O'zbekistondagi ekologik holat hamda chiqindilarni qayta ishlashning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Bugungi kunda ekologik muammolarni hal etishda chiqindilarni qayta ishlash, ularni saralash va ekologik madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatni asrash nafaqat davlat tashkilotlari, balki har bir insonning ham burchidir. Ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish hamda kelajak avlod uchun sog'lom ekologik muhitni saqlab qolish mumkin. Bugungi kunda ekologik muammolarni hal etishda chiqindilarni qayta ishlash, ularni saralash va ekologik madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatni asrash nafaqat davlat tashkilotlari, balki har bir insonning ham burchidir. Ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish hamda kelajak avlod uchun sog'lom ekologik muhitni saqlab qolish mumkin. Shu sababli ushbu maqolada chiqindilar muammosi, ularning atrof-muhitga ta'siri, O'zbekistondagi ekologik vaziyat hamda chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashning ahamiyati haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Asosiy qism.

Chiqindilar tushunchasi va ularning turlari. Chiqindilar — insonlarning kundalik hayoti, ishlab chiqarish va boshqa faoliyatlari natijasida hosil bo'ladigan foydalanishga yaroqsiz moddalar va buyumlardir. Hozirgi davrda chiqindilar hajmining ortib borishi ekologik muammolarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Chiqindilar tarkibi va kelib chiqishiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Maishiy chiqindilar aholi tomonidan kundalik turmushda hosil qilinadigan chiqindilar hisoblanadi. Bularga oziq-ovqat qoldiqlari, qog'oz, plastik, shisha, mato va boshqa turdagi chiqindilar kiradi. Ayniqsa, plastik mahsulotlardan keng foydalanish natijasida plastik chiqindilar

hajmi keskin oshib bormoqda. Plastik chiqindilar tabiatda uzoq yillar davomida parchalanmaydi va ekologik muvozanatga jiddiy zarar yetkazadi. Sanoat chiqindilari esa zavod va fabrikalar faoliyati natijasida hosil bo‘ladi. Ular tarkibida turli kimyoviy moddalar, og‘ir metallar va inson salomatligi uchun zararli birikmalar bo‘lishi mumkin. Kimyo, metallurgiya va neft sanoati korxonalari ekologik xavf tug‘diruvchi chiqindilarni ko‘p miqdorda chiqaradi. Agar bunday chiqindilar maxsus tartibda qayta ishlanmasa, ular tuproq va suv manbalarini ifloslantiradi. Qishloq xo‘jaligi chiqindilari ham ekologik muammolarni yuzaga keltiruvchi omillardan biridir. Mineral o‘g‘itlar, pestitsidlar va chorvachilik chiqindilarining noto‘g‘ri qo‘llanilishi tuproq tarkibining buzilishiga hamda suv resurslarining zararlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, tibbiy chiqindilar ham xavfli hisoblanadi. Shifoxona va laboratoriyalarda hosil bo‘ladigan chiqindilar tarkibida yuqumli moddalar mavjud bo‘lishi mumkinligi sababli ular alohida zararsizlantirilishi kerak.

O‘zbekistonda chiqindilar bilan bog‘liq ekologik muammolar.

Bugungi kunda O‘zbekistonda chiqindilar bilan bog‘liq ekologik muammolar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aholi sonining ortishi, urbanizatsiya jarayonining jadallashuvi va sanoat korxonalarining ko‘payishi natijasida chiqindilar hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Ayniqsa, yirik shaharlarda maishiy chiqindilarni yig‘ish va qayta ishlash masalalari muhim ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Toshkent, Samarqand, Namangan, Andijon kabi shaharlarda kuniga katta miqdorda maishiy chiqindilar hosil bo‘ladi. Ba’zi hududlarda chiqindilarni saralash tizimining yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligi sababli ular aralash holda chiqindi poligonlariga tashlanadi. Natijada atmosferaga zararli gazlar ajralib chiqadi va havoning ifloslanishi kuzatiladi. O‘zbekistonda plastik chiqindilar muammosi ham tobora kuchaymoqda. Plastik paketlar, ichimlik idishlari va boshqa mahsulotlar ko‘chalarga, suv havzalariga yoki ochiq maydonlarga tashlanishi natijasida ekologik holat yomonlashmoqda. Plastik chiqindilar ariqlar va kanalizatsiya tizimlarini to‘sib

qo'yib, sanitariya muammolarini ham keltirib chiqarmoqda. Mamlakatdagi eng katta ekologik muammolardan biri Orolbo'yi hududi bilan bog'liqdir. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqiroz nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo ekologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Qurigan dengiz tubidan ko'tarilayotgan tuz va chang zarralari atmosfera havosini ifloslantirib, inson salomatligiga zarar yetkazmoqda.

Chiqindilarni qayta ishlash va ekologik muhofaza. Ekologik muammolarni kamaytirishda chiqindilarni qayta ishlash muhim ahamiyatga ega. Chiqindilarni qayta ishlash orqali tabiiy resurslarni tejash, energiya sarfini kamaytirish va atrof-muhit ifloslanishining oldini olish mumkin. Masalan, qog'oz chiqindilarini qayta ishlash daraxtlarning kesilishini kamaytirsang, plastik chiqindilarni qayta ishlash yangi mahsulotlar ishlab chiqarishda xomashyo sifatida xizmat qiladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish bo'yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Ayrim hududlarda chiqindilarni saralash tizimi joriy qilinib, qayta ishlash korxonalari tashkil etilmoqda. Shuningdek, aholining ekologik madaniyatini oshirish maqsadida targ'ibot ishlari olib borilmoqda.

Chiqindilarning atrof-muhit va inson salomatligiga ta'siri. Chiqindilar atrof-muhitning barcha tarkibiy qismlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning tartibsiz ravishda tashlanishi natijasida atmosfera havosi, suv resurslari va tuproq ifloslanadi. Ayniqsa, kimyoviy va plastik chiqindilar ekologik tizim uchun katta xavf tug'diradi. Plastik mahsulotlarning tabiatda juda sekin parchalanishi natijasida ular yillar davomida yer yuzasida saqlanib qoladi va tabiat muvozanatini buzadi. Chiqindilarni ochiq joylarda yoqish ham ekologiyaga jiddiy zarar yetkazadi. Bunda havoga turli zaharli gazlar va tutun ajralib chiqadi. Ushbu gazlar inson organizmiga salbiy ta'sir qilib, nafas yo'llari kasalliklari, allergik kasalliklar va boshqa sog'liq muammolarini keltirib chiqaradi. Ayniqsa, bolalar va keksalar ifloslangan havodan ko'proq zarar ko'radi. Suv havzalariga tashlangan chiqindilar esa suvning sifatini

yomonlashtiradi. Daryo, ko‘l va kanallarga tushgan maishiy hamda sanoat chiqindilari suvdagi tirik organizmlar hayotiga xavf tug‘diradi. Natijada baliqlar va boshqa suv jonzotlari nobud bo‘lishi mumkin. Ifloslangan suvdan foydalanish esa inson salomatligi uchun xavfli hisoblanadi. Tuproqning ifloslanishi ham ekologik muammolarning muhim ko‘rinishlaridan biridir. Kimyoviy chiqindilar va zararli moddalar tuproq tarkibiga singib, uning unumdorligini pasaytiradi. Bu esa qishloq xo‘jaligi mahsulotlari sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, ifloslangan tuproq orqali zararli moddalar oziq-ovqat mahsulotlariga o‘tishi mumkin.

Ekologik muammolarni oldini olish choralari. Chiqindilar bilan bog‘liq ekologik muammolarni kamaytirish uchun bir qator muhim choralarni amalga oshirish zarur. Eng avvalo, chiqindilarni saralash tizimini rivojlantirish kerak. Plastik, qog‘oz, shisha va organik chiqindilarni alohida yig‘ish ularni qayta ishlash imkoniyatini oshiradi. Plastik mahsulotlardan foydalanishni kamaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda ko‘plab davlatlarda ekologik toza qog‘oz va matodan tayyorlangan pakatlardan foydalanishga o‘tilmoqda. Bu esa plastik chiqindilar miqdorini kamaytirishga yordam beradi. Aholining ekologik madaniyatini oshirish ham ekologik muammolarni hal qilishda muhim omil hisoblanadi. Maktab, kollej va oliy ta‘lim muassasalarida ekologik ta‘limni kuchaytirish orqali yoshlarda tabiatga ehtiyotkorona munosabat shakllantiriladi. Daraxt ekish aksiyalari, ekologik tadbirlar va tozalik ishlari ham ekologik ongni rivojlantirishga xizmat qiladi. Davlat tomonidan ekologik nazoratni kuchaytirish, chiqindilarni qayta ishlash korxonalarini ko‘paytirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, har bir inson tabiatni asrashga o‘z hissasini qo‘shishi zarur. Chunki ekologik muammolarni bartaraf etish butun jamiyatning umumiy vazifasi hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash joizki, ekologik muammolar orasida chiqindilar masalasi bugungi kunning eng dolzarb va global

muammolaridan biri hisoblanadi. Aholi sonining ortib borishi, sanoat korxonalarining ko'payishi, urbanizatsiya jarayonining jadallashuvi hamda inson ehtiyojlarining kengayishi natijasida chiqindilar hajmi yil sayin ortib bormoqda. Chiqindilarni noto'g'ri tashlash va ularni qayta ishlash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi atrof-muhitning ifloslanishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa atmosfera havosi, suv resurslari va tuproq sifatining yomonlashuviga olib keladi. Ayniqsa, plastik chiqindilar ekologiya uchun eng xavfli omillardan biri bo'lib qolmoqda. Plastik mahsulotlarning tabiatda uzoq yillar davomida parchalanmasligi ekologik muvozanatning buzilishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, sanoat va kimyoviy chiqindilar tarkibidagi zararli moddalar inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazadi. Havo ifloslanishi natijasida turli nafas yo'llari kasalliklari, allergik kasalliklar va boshqa salbiy holatlar yuzaga kelmoqda. Suv va tuproqning ifloslanishi esa qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekistonda ham chiqindilar bilan bog'liq ekologik muammolar dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yirik shaharlarda maishiy chiqindilar hajmining ortishi, plastik chiqindilar ko'payishi va ayrim hududlarda chiqindilarni qayta ishlash tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi ekologik vaziyatni murakkablashtirmoqda. Shuningdek, Orolbo'yi hududidagi ekologik inqiroz mamlakatdagi eng katta ekologik muammolardan biri sifatida nafaqat tabiatga, balki inson salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ekologik muammolarni bartaraf etishda chiqindilarni qayta ishlash va ulardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Chiqindilarni saralash tizimini rivojlantirish, qayta ishlash korxonalarini ko'paytirish hamda ekologik toza texnologiyalarni joriy etish orqali atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, aholining ekologik madaniyatini oshirish, yoshlarga ekologik tarbiya berish va tabiatni asrashga bo'lgan mas'uliyat hissini shakllantirish ham muhim vazifalardan biridir. Har bir inson tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishi, chiqindilarni belgilanmagan joylarga

tashlamasligi, plastik mahsulotlardan kamroq foydalanishi va ekologik qoidalarga amal qilishi zarur. Chunki tabiatni asrash — kelajak avlod oldidagi eng katta mas’uliyatlardan biridir. Tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish orqali ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda insoniyat uchun sog‘lom va toza hayot muhitini yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 1992.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Chiqindilar to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2002.
3. Hasanov H., Hamidov O. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
4. To‘xtayev A. Ekologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Rasulov A. Atrof-muhit muhofazasi va tabiiy resurslardan foydalanish. — Toshkent, 2019.
6. Mirzayev S. Ekologik xavfsizlik asoslari. — Toshkent, 2017.
7. Axmedov Q. Tabiat va jamiyat. — Toshkent: Fan, 2015.
8. Orolbo‘yi hududidagi ekologik muammolar bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. — Toshkent, 2020.
9. Ekologiya va chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. — Samarqand, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi ma’lumotlari hamda internet manbalari.